

Другата страна на въпроса: значението на езика като средство — трябва да се признае — той е нещо много повече от обикновено средство за изразяване на мислите. Поетичното творчество, възприемане и създаване са в тясна връзка с изразната анато-физиологична природа на човека. Авторы като Отмар Руц намират, че може да се установи тясна връзка между физическата природа на поета и неговите словесни възможности, че може дори да се определи типа на поета по тези възможности. Думите са инструмент за поета не само със своите представи и понятия, но и със своите ритми, хармония, волев тон и енергия, каквато се чувства напр. в творчеството на Ботев.

Акад. Арнаудов набляга върху това, че „поезията дължи силата си във внушаване известни съдържания не само на нагледите, но и на чисто физическите реакции, които тя извиква; в играта на вътрешното подражание трябва да се съзира една твърде значителна страна на художественото произведение, която поне у известни лица не отстъпва ни най-малко на ролята, приписвана на въображението и разума“. Авторът разглежда възгледите на редица философи, естети и поети, които идентифицират мисъл и език, форма и съдържание и намира, че у тях има нещо пресилено, „че това е практически удобно, но теоретически неправилно; мислене и говорене не са тъждествени. Не трябва да се смята словесният елемент при творческия процес за единствено меродавен и да се подценяват другите страни в този процес, все тъй важни, които отговарят на определени преживявания“. Като установява тази истина, авторът на „Психология на литературното творчество“ изтъква след това чисто словесната страна на художественото възприемане и посочва физическата красота на звуковата живопис и символиката. Наред с примерите от световната литература, той е дал отделно примери от руската и българската поезия. Посочил е и границите на езиково мелодичното внушение, тъй че читателят да бъде въведен внимателно, без преувеличаване и без надскачане на

истината, в ония научни доказателства, върху които не може да има спор.

В последната глава на своя труд акад. Арнаудов свързва разединените нишки от анализа на изследването си, както той се изразява и още веднъж предупреждава, че „езикът на поезията е твърде сложен инструмент на художественото създаване, така че напразни са всички опити да се намери една единствена проста формула за неговата същина“. В действителност откриват се безброй индивидуални качества и различия, които дават основание да се говори: „стилът е самия човек“, следователно научното изследване опира до въпроса за особеностите на израза в отделния писател. Тук е вече мястото на класификациите, които могат да се правят от различни изходни моменти.

Трудът на акад. М. Арнаудов трудно може да се сравни с кой да е друг труд в психологичната и литературната наука. Той е оригинален, много широк в своите задачи и обсег и блестящо изпълнен по стил и съдържание. И все пак, ако трябва да посочим, какъв собствено е този труд? — приложна психология ли, разкриване на психологичните закони чрез поезията ли, или изясняване на литературните постижения чрез психологичните проблеми? Ще отговорим: в „Психология на литературното творчество“ психологът може много да научи за своята наука от естествените и непринудени изповеди на поетите. Тези изповеди са и самонаблюдения и хрумвания и наблюдения, но те не са заръчани, както това става при метода на психологичното самонаблюдение. Поетът може от своя страна да долови каква е връзката между неговата продукция, неговите преживявания и неговите изразни средства, да анализира и да доведе след това до цялостно разбиране себе си като творец. В този смисъл трудът на акад. Арнаудов е дял от литературната наука, но той е същевременно и психологична наука, която разширява знанията ни за душевните функции въобще и ни налага да ги проверим и чрез поетическия опит.

Любен Русев

ПОГЛЕДИ КЪМ МИНАЛОТО И БЪДЕЩЕТО

От книга, различните части на която са писани през 1907, 1909 и 1964 г. не

Симеон Радев, Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени, изд. «Български писател», 1965.

би могло да се очаква такова единство на стила и на внушението. Но колкото на ивероятно да бъде, един българин, който е разговарял с Плеханов и е слушал речите на Георги Кирков, който е другарувал

с най-големите ни творци от началото на века и е гостувал на стария възрожденски деец Драган Цанков, човек, който е дишал въздуха на една стая с Реноар, Моне и Клемансо, е наш съвременник и се представя с нова книга — „Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени“ — статии за литературата и живописа, публицистика и мемоари. Трудно е да се говори за каквато и да било цялост, и все пак тази книга е твърде хомогенна. Обединява я личността на нейния автор, единството на нейния стил е най-вече в липсата на насилие над стила, в една лекота, която има своите корени в цялостното проявление на творческия дух.

Новата книга — наричам я тъй с пълното съзнание, че не правя грешка, защото статите, написани преди 60 години, чак сега са събрани в книга, както постъпват и съвременни критици или публицисти, които се представят с нова книга от статии, публикувани не преди толкова много години, — новата книга на Симеон Радев представя преди всичко един блестящ публицист. Може в нея да няма целостта на замисъла на „Строителите на съвременна България“, но тя разкрива своя автор от много повече страни. И тук неговите намерения получават своя тласък от съзнанието, че на нашия народ е твърде необходимо историческо познание, поглед върху света и неговата сложност. Откривам също и познатата от „Строителите“ добросъвестност при търсенето на фактите, едно привидно равнодушие и спокойствие. Енергията, страстта са дали своя отпечатък преди всичко в езика. На Симеон Радев са известни примерите от далечното или по-близо минало, за да си въобразява, че достига до пълната обективност. Тукидид се стреми твърдо към правдивост на своето описание на Пелопонеската война, Тацит се ръководи от принципа „без гняв и пристрастие“ в анализа на събитията. Единият несъзнателно подчинява своя стил на недоволството на аристокрацията, другият — на гордата покруса на патрициите при тяхното подчинение. Авторът на „Погледите“ е по-близо до съзнанието за съвсем човешките външения и пристрастия. Той спомена веднъж в разговор за „исторически скептицизъм“. В своите работи той не се стреми към обобщения, към разкриване на социалните сили и тенденциите на тяхното развитие, не търси пътищата към бъдещето, а се задоволява с установяването, с изграждане картината на настоящето и близкото минало. Симеон Радев предпочита образите пред формулировките. Ако авторът на „Строителите“ и на „Погледите“ беше само историк, само учен, лесно бих нарекъл неговия метод еkleктически. Пред мен са произведения

на публицист, на жив човек със своите художнически външения. В „Строителите“ Симеон Радев е дал нещо по-богато от чистата фактология — осезаеми образи на дейци, атмосферата на политическия живот, скритите пружини на дипломатията, народните външения и радости след Освобождението, задкулисите игри на двореца. От всичко това той прави превзходна мозайка на живота през десетилетието след Освобождението. И тази мозайка позволява да се открият общи черти и тенденции. Психологическите наблюдения над различни социални слоеве сочат данни за бъдещото развитие на политическия живот у нас — борби за власт и за демократизация, за материални облаги и за нравствено усъвършенстване, долавя се тътенът на утрешните тежки стълкновения между диференциралите се в различни слоеве възрастни роби.

По духа си Симеон Радев е повече художник, отколкото историк. Пред фактите той наистина благоговее като учен, но при описването им не може да прояви безстрастие. „Питали са ме понякога също — пише той — кога при описването на толкова героични или трагични събития съм бил аз развълнуван. Отговарям, при описанието на екзекуцията на метежниците в Русе. Един млад писател ми каза преди една година, че като чел тези страници се разплакал. Просълзен бях и аз, когато ги пишех. Това бяха противници на моите идеи и аз осъждах техните действия. Но хора, осияни от миналото си: Олимпи Панов, секретар на революционния комитет в Букурещ, офицер в Опълчението на Шипка, увенчан със слава на Сливница; Атанас Узунов, героичният защитник на Видин; Тома Кърджиев, член на русенския таен комитет и устроител на въстаническата чета от Червена вода в 1875. Това е една от фаталностите на българската история: да гинат подобни хора и аз, като пишех за трагичната им смърт, оплаквах и тях, и своя народ“. С някои оценки на Симеон Радев за насоки от живота на онези години не мога да се съглася. Те са резултат от школовка у ограничени за днешното време концепции и това не е трудно да се забележи дори от човек, който не притежава неговата огромна ерудиция и обхванет поглед върху фактите. Но страстта и външенията му покоряват със своята сила и своята искреност, чиято извори са в родолюбието. Преди половин век той страда, когато пише за смъртта на своите политически противници, защото за него те са първо заслужили за България хора, а после членове на противната партия.

В единствената по рода си статия „Политическото красноречие в България“ между другото е направена характери-

стика на речта на Георги Кирков: "... тя е една невероятна, при това безкрайно приятна смес от научно звучащи социалистически фрази, употребявани без педантизъм, сякаш с един вид иронично извипение, от популярни остри, които отиват до зевешки шег, от литературни цитати, от пословици, от басни, от притчи, от думи, които са взети от кафенетата, от термини, които се срещат само в специалните съчинения, нещо шарено, живописно, дяволито, умно почти всякога и всякога весело. Някога еднотен социалист не е давал на буржоазията внушения за самоубийство по тоя приятен начин, по който я увещаваше гражданният Кирков. Когато той се явяваше на трибуната, депутатите си разваряха душат, за да се смеят и в залата настъпваше празник..." И това е характеристика на оратор от противния политически лагер. Тази толерантност не е само проява на уравновесения, образован човек или на аристократизъм на духа, но и на родолубие — една сфера, където може би единствено е позволена проявата на пристрастие. Наскоро Симеон Радев спомена, че една от най-грозните и пакостни думи, която е влязла в езика ни, е "патриотарството". За него патриотизмът трябва да бъде във всяка проява на българина и тази дума — "патриотарство" му звучи кощунствено. Грижата за българския език е съществувала за него дълго време като средство за изява на личността. Но ето че "писменият език е подвергнат на развала" от "политиката, вестниците и администрацията" и това събужда у изострената чувствителност на публициста желание за реакция. Така се появява през 1941 г. статията "За чуждите думи". След повече от половин век развитие на нашия периодичен печат може би е време да се направи една такава книга с образци от лош език, за каквато се споменава в тази статия, че съществувала в Англия. Материал има достатъчно. Ще се обогати едновременно езиковедската и хумористичната ни литература.

А може би написаното за наши големи писатели в "Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени" опровергава патриотичните подтици у автора на книгата? Не става дума, че се съобщават неверни данни или се правят неточни характеристики, а само — дали трябва да се правят обществено достойни слабостите на големите творци. За мен значителният творец става по-интересен и по-привлекателен с човешките си увлечения, образът му придобива с това реалност и действителните му височини се открояват по-силно. От истината губи само посредствеността. Психологическите характеристики на Елин Пелин, Кирил

Христов или Яворов с това негово "Добър ден, господин Славейков" и лекия почетителен поклон при влизането в кафене "България" са последица от едно общо разбиране на Симеон Радев за народа ни. Той цени твърде много българския народ, за да си въобрази, че отделна личност може да посегне на него или да му отнеме нещо. Той го наблюдава от дистанцията, получена с широко и задълбочено образование и възпитание на мисълта, в много контакти с живота и изкуството на други народи, гледа на него без илюзии и сантименталност, но с много обич и с българско съзнание.

Опознаването на чертите на народната психика, особеностите на българския характер, промените в тях — всичко това влиза в кръга на постоянните интереси у Симеон Радев и той често се спира на тях, било за някоя мигновена кратка бележка, било за да сподели наблюдение от дългите години на възприемане и анализиране на нашата действителност. На едно място в книгата си той пише за българския селянин "ако изгледът му не е никак привлекателен, неговата психология не е лишена от оригиналност" и прибавя, че нашият селянин притежава "чудесен инстинкт за притворство. В статията за политическото красноречие споменава — "импровизацията е отличителна черта на българското творчество във всичките му проявления", а на друго място доизяснява този свой възглед от различна страна, когато си задава въпроса защо живописата и скулптурата тъй бързо (статията е писана в 1907 г.) са "взели сигурен полет", докато романът и драмата се изтощават "в едно мъчително и безплодно усилие към новост". Може би конкретните изкуства с техните веществени форми са по-достъпни за българския творчески дух, който е материалистичен. Към това Симеон Радев прибавя още една причина: "Литературата не иска никаква формална подготовка. В нея може да се подвизава всеки, който знае азбуката. В живописата и скулптурата се изисква, напротив, една сложна и трудна техника, която обезсърчава ефимерните призвания. Тук дилетантизмът е по-рядък". В наши дни, когато народната власт пое грижите за изкуството и до голяма степен финансовата тежест по образованието, графоманията става истинска напасть.

За историка с огромни познания и тънък усет не са останали скрити и някои черти от характеристиката на отделни социални слоеве. Без да бъде марксист, а може би и под известно влияние на Плеханов, авторът на "Погледите" разглежда проявата на Андрешко като "порив на истинскива солидарност", но и нещо повече — "безсъзнателен бунт против съществуващия

ред". В тази беседа за селянина, поднесена изцяло пред най-избраното софийско общество през 1905 г. на френски език, се казват такива истини, които едва ли са интересували дамите и господата с деликатно обоняние. Но общественият с буден и нетърпелив дух не се задоволява с тези думи на Андрешко, а продължава своя анализ, за да стигне до мисли, в които се намесва и впечатлението от бунтовете при Шабла и Дуранкулак, и предчувствието за пътя на нашия политически живот и народа ни. „Многовековен гнет го е направил послушен. Но стига да му се падне случай, за да видим какво може да направи той. Кървави, не твърде отдавнашни събития ни показват действително колко лесно е да се възбуди неговата ярост и неговият бунтовнически инстинкт. Това враждебно чувство към държавата не е може би едно зло. Аз за себе си се надея, че то ще се превърне с време в свободно и демократично съзнание, способно да направи здрав или поне горе-долу нормален нашия политически живот“.

Симеон Радев поставя бъдещето на своя народ по-горе от всяка личност и затова търси точните характеристики, истинските белези на психиката и проявите и думите, търси познанието и не крие истините за хората на политиката или на изкуството, защото не мисли толкова за тях, колкото за нещо над тях. Реалистичният поглед при изграждането на портретите на някои писатели, които за нас са се превърнали в икони, в първия миг шокира. Предполагам, че също тъй добросъвестните спомени на други съвременници ще представят Елин Пелин например с още черти от неговия характер, защото изграденият в тази книга образ безспорно има едностранчивост в впечатленията. Но това е същото отношение на автора — без сантименталност пред истината. Едва ли някой би оспорил приятелското отношение на Симеон Радев към проф. Александър Балабанов. В края на спомените за него има горчивина и мъка: „... ето един необикновен човек, който си отиваше, без да даде мярката на своето дарование.“ Но веднага идва и суровата констатация: „Сладости и сласти бяха взели много от неговия живот.“

Истината респектира непредубедения ум. Твърде малко знаем за това близко минало на народа си, за да подканяме очевидците към условностите и незабележимите нюанси на салонната реч. Ако това не беше против принципите му, Симеон Радев сигурно нямаше да изпита трудност да прибегне към тях. Но неговата книга е писана за българи, а не за дипломати.

Високата мисия на интелигенцията в развитието на народа поставя пред нея твърде сериозни изисквания и повече те-

жести, отколкото придобивки за личността, избрала отрано такъв път на своя живот. Преди петдесет години, когато пише „Строителите на съвременна България“, това по думите на Иречек знаменито съчинение и в нашето време на коренни промени, когато издава част от своите мемоари, авторът на „Погледите“ се стреми към просветителство от висок ранг. Той пише история в дебели томове и натрупа там безбройни факти, но той я превръща в истински алманах, осящен с перото на белетрист, с търпението и всеотдайността на онези средновековни монаси, които прибавят към текстовете на евангелието данни за своето време и накрая поставят „Написа в лято господне...“ Неговата история служи на учените, но се чете от всекиго с истинско удоволствие. Тя няма тясното предназначение на научните трудове, изпълнени със сложни фрази и сухи формулировки. Тя е предназначена не да стои по прашните рафтове на библиотеките, а да се предава от ръка на ръка. Симеон Радев е едновременно историк и общественик. Той мисли повече за хората, отколкото за абстрактната наука, повече за съвременниците си, отколкото за миналото. И новата книга — с подбора на статиите от списание „Художник“ и с характера на очерците за културните средища от началото на века и за техните посетители — има същия адрес, нейният автор е същият публицист с неотслабена от годините интелектуална енергия. Този дребен, вече прегърбен от своите 88 години човек, в жестовите на когото личи плавността и сдържаността на дългогодишния дипломат, е запазил свежестта на лицето и, струваше ми се, преди още да беше заговорил, че годините не са попречили на паметта му, освен с бремето на безбройните събития и факти, които са оставили в нея. В речта му дипломатическата практика е заличила до голяма степен амплитудите на вълнението, там има по-скоро елегантност, отколкото страст, но страниците на „Погледите“, диктувани през 1964 г., и още по-силно статиите от сп. „Художник“ показват истинската енергия и темперамент на техния автор.

Стремежът към жива, изразителна реч, към популярност на изказа и блясък на стила характеризира усилията на автора и неговите схващания за ролята на интелигенцията, за нейния принос в изграждането на националната съдба. Тя е в разбирането на националната съдба. Тя е в разбирането на труда като „единствена сила, която твори прогреса и единственото честно оръжие в конкуренцията на народите“. Сложни са пътищата за формиране личността на интелектуалеца и за създаването на обществения вкус. На много места в книгата авторът споделя мисли за отговорностите на интелиген-

цията и за изключителните усилия, които струва изграждането на усложнената чувствителност и широтата на мисълта, безусловно необходими за всеки интелектуалец. Когато преди малко ставаше дума за социален усет, си спомних тази част от спомените на Стаматов, където се разказва за живота на нашите студенти в Швейцария: „... буржоазните студенти често ставаха прицел на неговия сарказъм. Той намираще, че повечето от тях ще се завърнат в България такива, каквито са дошли в Женева, без придобивка на култура, без други хоризонти, освен тия на града или селото, от които са излезли, и само с тази разлика, че ще носят със себе си — диплома. Във въображението си той ги виждаше да населяват чиновническите канцеларии — да навлизат в партияте еднакви помежду си и на всички места, които ще заемат, подобни на предшествениците, от които ще поемат традицията.“ Не зная какъв е бил тогава сарказмът на Стаматов, но при предаването на тези негови думи Симеон Радев внушава недвусмислено своето презрение към дипломираното невежество и простацина, към липсата на духовна извисеност и индивидуалност, той показва каква интелигенция не е нужна на България, споделя своята загриженост, тревога за бъдещето на нацията и на нейния цвят. На много места говори той за пътищата на образованието и особено за възпитаването на усет за красотата.

Човек, който знае главните европейски езици, който познава няколко литератури и историята на народите им, използва това изключително богатство не за да се отдалечи от културата на своя народ, а да може да види по-ясно неговите качества, за да обикне още повече културата му и традициите му, да оцени приноса на неговите таланти от истинските, високите изисквания, за които той без съмнение е достоен. В критическите си статии за литературата ни, както и в кратките характеристики в спомените, Симеон Радев не проявява снисходителност и не понижава своя критерий. Затова думите му за разказите на Елин Перин, за Стаматов, за поезията на Кирил Христов, за личността и творчеството на Николай Лилиев имат значителна стойност.

Със своята публицистика — с нейните проблеми, интимни намерения и патос — Симеон Радев е наш съвременник, принадежи към формиращата се днес култура, независимо от тематиката на статиите и очерците си и техния мемоарен характер. С критичните си статии той трябва да бъде причислен към литературната история. Портретът на Стаматов и наблюденията над някои разкази от Елин Пелин вече са издържали изпитанието на

времето. Дори само тази енергична реплика, хвърлена на времето си като предизвикателство към привържениците на чистото изкуство, събира в себе си основните качества на Стаматов: той „е може би един писател с публицистически замах, е може би един лош художник, но във всеки случай той е един творец“.

В тези две работи на Симеон Радев — за Стаматов и Елин Пелин — са приложени на дело принципите на литературната критика, които той застъпва в полемичната статия „Д-р Кръстев като литературен критик“. Сам авторът посочва на две места в книгата си, че тонът на статиите е плод на поривите на възрастта и днес съжалява, че се е нахвърлил върху д-р Кръстев „с такава жестокост“. В оценката на д-р Кръстев има едностранчивост, която иде от абсолютното разминаване в литературния вкус и стила на двамата автори. След изминалите години ние ценим д-р Кръстев като личност с демократични прояви и един от първите наши литератори, опитали се да дадат тласък на литературната ни критика.

Но статията за д-р Кръстев е изиграла на времето своята роля за защита на родните традиции в литературата, дала е отпор на опитите да се наложат у нас догматични норми на един естетски катехизис. За днешното време тази статия обаче има и друго значение. С акцентуването върху такива качества на истинския критик като артистичен темперамент, фантазия, психологически дар, широка осведоменост Симеон Радев слага сериозни изисквания пред критическата личност и с това създава здрави основи и традиции за по-късното развитие. Днес е ясно, че за критика е безусловно необходима философската подготовка. Без нея, без принципи не може да има мислеща личност. Но това не е достатъчно, за да бъдеш критик. Авторът на „Погледите“ каза и доказа това още преди половин век. Към това ще прибавя и две негови недвусмислени, категорични изказвания за реализма в изкуството, от които личи и антипатията му към всяка проява на догматизъм и ограниченост: „Основното качество в белетристиката не е книжовната хубост, а жизнената правда, творчеството“ и малко по-нататък в същата статия за Стаматов: „Но с горните примери ние искахме да посочим само несъстоятелността на тая критика, която гледа чисто формално на белетристичните произведения и ги съди от името на някакви тиранически норми, мимо които са добили вечност толкова писатели“.

В очерците, диктувани през 1964 г., Симеон Радев изказва мисли, които сочат, че ако той беше продължил своята критическа дейност след 1909 г., сигурно

щеше да развие и други принципи на критиката. В спомените за проф. Балабанов той говори за античността: „В полето на оная литература има място за издирванията на филолога, за размишленията на историка, на философа, но само един човек, родствен с нея, един поет може да проникне в нейната същност, да разкрие вътрешните закони на нейната хармония и изворите на нейната вечна свежест.“ Тук е избегнато това крайно противопоставяне на критиката и науката, което е особено силно в статията за д-р Кръстев.

С много проникновени наблюдения за наши поети, със статията си за Ередия в сп. „Художник“, която не е влязла в книгата, Симеон Радев показва тънък усет за чаровите на това изкуство, което не може да се възприеме от всекиго. Той цени в поезията най-много музикалността и изразителността и като че ли отрича възможностите на една по-рационална поезия. „Всеки цени поетите, така както ги чувствава той“ — това е условие, за да съществува контакт между автор и читател. Но като се смята, че въвеждането на мисловност в поезията я разрушава, не се ли поставят условия там, дето трябва да съществува свобода на избора и на фантазията?

Интересните наблюдения и размисли на Симеон Радев за отношението между талант и ум у творците насочват към някои неподозирани качества на нашите писатели, обогатяват представата ни за тях. В констатациите за развитието на Яворов има много истини. Не ми се иска да се съглася с една от тях: „Яворов беше чист лирик. Там беше дарованието му. Но там бяха и неговите граници. Извън тях той не дава нищо сполучливо.“ Яворов е неспокоен и търсещ дух, които е имал големи ламтежи (тази дума ми се струва най-подходяща) за духовно извисяване, за открития, за проникване отвъд заключени врати. Неговото формално майсторство щеше да остане празно, би било забравено, ако не беше този негов дух. В съзнателното ограничаване на таланта до рамките на едно амплоа и постигане на съвършенство, виждам някакво унизително подчинение пред „природата“ и фаталистичното ограничение. Идат ми на ум думите на Фолкнер от едно негово интервю: „Хемингвей рано разбра възможностите си и остана в техните граници. . . Това, което можеше, той вършеше изумително, първокласно, но за мене това не е успех, а поражение. Неудачата за мене е по-високо от всичко. Да започнеш нещо, което не ти е по силите, да не можеш дори да се надяваш на успех — и все пак да опиташ и да претърпиш поражение, после да опиташ отново. Това за мене е постигането“.

Примерът от публицистичната и критическа дейност на самия Симеон Радев показва постоянните търсения на една високообразована и надарена личност, търсения в толкова различни посоки! Като чета статите за живописиста и за карикатурата, поместени в книгата, откривам темперамента на нетърпеливия общественик, който иска да види голямо изкуство у нас, в своята страна, още непрогледнала добре от петвековното робство. Като сравнявам тези статии, с тяхната актуална насоченост и публицистичен патос, неволно мисля за някои съвременни художествени критици, които пълнят бележките си с термини, като че ли само това имат в сърцето си. При цялата скромност и непретенциозност на статиите за живописиста (авторът е поставил под черта бележка, че те са писани под влиянието на тогавашните френски художествени критици и с това като че ли се иска да ги амаложи) в тях се намират оценки и характеристики, които не са загубили значението си до днес: за ролята на Моне в развитието на живописиста като най-ярък представител на импресионизма, тази революция в изкуството, за неговото майсторско проникване в интимния характер на пейзажите, за цялостното значение на неговото творчество, което не бива да бъде разглеждано само като новаторско усилие. След едно временно затихване непосредствено след смъртта на художника в 1926 г. на интереса към неговото дело през последните десетилетия той нараства непрекъснато. И познавачите днес го ценят преди всичко за тези качества, които разкрива и Симеон Радев преди повече от половин век, когато на импресионизма консервативна Европа все още гледаше с изрещено подозрение, независимо от това, че беше му признала правото на съществуване.

Навсякъде в статиите на Симеон Радев — и в критиката за литература или живопис, и в публицистиката — дават отражение темпераментът и многоизмерността на една цялостна личност. Неговото майсторство в портретите, в характеристиките, свободата му при разчупването на жанровите ограничения, богатата асоциативност — това са качества на усложнено възприемане на света, богата чувствителност, която има усет за нюансите и пропорциите. В процеса на създаването авторът очевидно се е ръководел от една наша възрожденска традиция за внушение на широк кръг читатели, за масово въздействие — така е при „Строителите“, така е и при новата книга. А неговите произведения днес се ценят от хората на науката, в негово лице се открива сериозният историк, забележителният публицист, критикът с тънък усет за изкуството. Това е изгледа про-

ва на силата, която превръща критическото проникновение в наука, наред с публицистичното му, временно предизвикане и влияние. Ето някои неща, които водят към принципите на критиката, към нейната обективност. Симеон Радев си прави на места шегичи с нея, а ето че собствените му работи и тяхната трайност го опровергават. Очевидно в пресненките за изкуството научността не може да бъде само в подбора и изслед-

ването на материала. Тя има своите връзки с душевните качества на критика. Книгата „Погледи върху литературата и изкуството и лични спомени“ има пъстрота по характера на статиите, включени в нея. Личността на автора, отразена в един стил, който включва в себе си като равноправни началата публицистическото вживяване, художествения усет и критическата дълбочина, ги обединява.

Йордан Василев

КРИТИКАТА НА ИВАН МЕШЕКОВ

Книгата на Иван Мешек¹, без да има претенциите да представи всичко, заслужаващо внимание в литературно-критичното дело на този интересен наш критик, наистина запълва „една празнина в нашия културен живот“, представя на вниманието на по-широки кръгове „името и делото на един даровит, но недостатъчно познат и недостатъчно оценен литературен критик, който в продължение на дълги години несправедливо беше подминаван с пренебрежително мълчание“ (според послеслова на Б. Делчев).

В своята професионална зрялост неговата фигура е твърде своеобразна — извисяваща се над посредственото решение, самотна между естетическата крепост на „Златорог“ и непримиримата партийно целенасочена литературна публицистика на Георги Бакалов. Социологическата основа на Мешек²овата критика, която в онзи обществено-исторически момент отбелязваше присъствието му в лагера на марксизма, може би за да доказва това си присъствие, което поради неговото чуждеене от злободневните политически борби беше необходимо, понякога е експлицирана прекалено настоятелно, до схематизъм, с твърдостта на осъзналия се интелегент. Дори когато разглежда Пенчо Славейков, слабостта си към когото не скрива, социологизмът стеснява иначе така свойственото на Мешков разбиране за неповторимото в една млада, изграждаща се национална култура, ограничава присъщата му склонност към проникновено естетическо анализаторство.

С цялостното си звучене обаче Мешек²овата критика е опит да се преодолее недостатъчната интерпретаторска вгледност, не винаги съответния на своеобразието на художествената тъкан подход

в критиката. Това особено място на Мешек²ов в тогавашния литературен живот определя известни моменти на нехомогенност в критиката му, която едно необходимо по-задълбочено изследване ще постави по-прецизно в нейната „задължителна историческа рамка“.

Мешек²ов е критик с изразителна концепция, със свое „виждане“ на националния литературен процес в неговото многообразно единство. Макар и оголена понякога до инструменталната схема, изобилна на литературно-критични абстракции, тази концепция е дълбоко жизнена, дори „изстрада“ Най-добро доказателство за това „познание чрез страдание“, което е в основата на Мешек²овата критика, е социално психологическият очерк „Ляво поколение“, духовна биография на едно поколение, интелегенти, което има особено място в един преломен за литературата ни период. Този очерк съдържа и източника на един особен момент в литературно-критичния подход на Мешек²ов — психологическия, който свързва социологично и естетическо.

Критиката на Мешек²ов е опит да се изгради философия на националната ни литература. А литературата, според Мешек²ов, се изгражда върху своеобразните национални исторически тенденции. В основата на българския национален характер Мешек²ов поставя чувството за социална справедливост — пасивно у богомилството, и активно — у хайдутството. В някои моменти социологичната страст, така присъща на Мешек²ов, има изолирани от критичната тъкан продукти. Това обаче не са деформиращи представата ни за националната история умозрителни конструкции, а работни схеми, които имат инструментално значение (формулата „род-личност-народ“ например).

Критерий за универсалността на творца, според Мешек²ов, е „чувството за история“. Така той изгражда една раз-

¹ Иван Мешек²ов. Очерци, статии и рецензии. Изд. Бълг. писател, 1965 г. Редактори: Борис Делчев и Симеон Султанов.